

הגדה של פסח

פניני משה

(מעט מה שחנני השי"ת הצב"י משה קלזאן

חו"פ ק"ק קטמון ירושלים)

מבוא

ידועה קושיית הראשונים מדוע אין מברכים על ההגדה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו" במצות "והגדת לבנך"?

ונאמרו על כך ביאורים רבים, אך ראה זאת מצאתי בדברי המהר"ל [גבורות ד' סוף פרק סב] שכתב בזה"ל: "כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלב, דצריך להבין מה שאמר ואם לא בן – לא הוי מידי! וכיון שהעיקר הוא בלב, לא שייכא ברכה אלא במצוה שעיקר שלה במעשה. עכ"ל.

ודבריו נוקבין עד השיתין, ומחייבים כל אדם ללמוד היטב את כל דברי ההגדה ולהבין אותם, דאם לא בן לא קיים כלל מצות "והגדת לבנך"!

על כן ראיתי לנכון להוסיף ביאור, בפרט בדרכו של המהר"ל זצ"ל שהאיר את עינינו בדברים רבים בהגדה.

מוזגין לו כוס ראשון [שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תעג], והוסיף הרמ"א: ובעל הבית לא ימוזג בעצמו, רק אחר ימוזג לו דרך חירות (מהרי"ב).

מפורסמת השאלה שהרי גם המוזג מצווה לנהוג בדרך חירות,
וכאן אדרבה מראה עבדות בזה שמוזג לשני?

ויש שכתבו שרק עורך הסדר צריך להראות דרך חירות. וזה
דחוק כמובן.

והנראה בזה בס"ד, שמדובר כאן בבנו או אשתו או משרתו שהם
חייבים בכבודו, ואין בכך שום הוראת עבדות בכך שמוזג לו, כי
"דרך חירות" לא בא לפטור אדם מחובותיו האחרים, שכן רצון
ד' שבן יכבד את אביו ובזה שמוזג לו אין שלילה ל"דרך
החירות".

ובזה מבואר יותר שאמנם עורך הסדר מראה דרך חירות, והמוזג
לו משתתף עמו בזאת להראות את דרך החירות, אך אין זו
הוראת עבדות במה שעושה רצון ד' שמכבד את מי שראוי לכבד
ע"פ רצון ד'.

יחי'. למנהג הרבה עדות קודם שיתחיל בקריאת ההגדה יקח מן השלש
מצות המונחות לפניו, את המצה האמצעית, ויבצענה לשתים, ויניח את
החלק הקטן (בצורת דל"ת) בין שתי המצות השלימות, ואת החלק הגדול
(בצורת וא"ו) יתן לאחד מן המסובים, לשומרה לאפיקומן.

נשאלתי מה הטעם שוברים את המצה בצורת האות וא"ו לחלק
הגדול של האפיקומן, ואת האות דל"ת למצה האמצעית?

והשבתי שיש לכך טעם קבלי, אך להטעים את הדבר חשבתי
ע"פ מה שכתב רבינו בחיי [ויקרא פרק יא] וז"ל: "והטעם הזה
בעצמו נוכל לומר במה שנקרא קדוש בלשוננו מי שהוא מיוחד
ונבדל בעבודת הש"י, והמיוחד למעשה הזנות יקרא קדש בחסרון
וא"ו, כי הוא"ו היא מאותיות השם הקדוש ולכך נחסרה הוא"ו

משמו כי אין קדושה במקום הטומאה. ומזה תוכל להבין כח לשוננו הקדוש. עכ"ל.

ולמדנו מדבריו שהאות וא"ו מסמלת קדושה ורוחניות, וכאן אנו שומרים את המצה לאפיקומן הנקרא "צפון" שהיא המצה המוצפנת, ורומזת לעוה"ב כמ"ש "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".

והאות דל"ת רומזת לעוה"ז שהן ארבע היוסדות (ארמ"ע – אש רוח מים עפר) שמהם נברא גוף האדם.

"הא לחמא עניא". כתב המהר"ל בגבורות ד' [פרק נא] וז"ל : יש לשאול למה נקרא המצה להם עוני והרי אפשר שהוא נאה כמצה של שלמה המלך, ועל שם מה נקראה המצה לחם עוני? וראיתי לקצת אשר רצו לפרש דברי הגדה הזאת, דלכך נקרא עוני מפני שהיא נמוכה ואינה גבוהה שהחמץ כאשר נתחמץ הוא נעשה גבוה ומצה היא נמוכה כמו העני הזה, לכך הוא לחם עוני.

הטעם השני – פת המצה היא קשה להתעכל באצטומכא ולכך היא מאכל עני כדי שלא יתעכל המזון במעיו, וזהו שאומרים "הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים" פי' כי במצרים היו מצרים מאכילים את ישראל מצה כדי שיתאחר באצטומכא שלהם ולא יתעכל שדרך להאכיל המצה לעבדים העושים את העבודה. ע"כ דבריהם.

והם דברים שיכחיש את הכתוב ואת האמת, כי לא נמצא בשום מקום לא בכתוב ולא במשנה ולא בתלמוד שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצה, ואדרבה בספרי אמרו בפרשת

בהעלותך, זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו', יש בענין שהמצרים היו נוהגים להם דגים חנם? והלא כתיב לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם. אם תבן לא היו נותנים להם חנם, דגים היו נותנים להם חנם? אלא חנם מן המצוות.

ועוד, שהכתוב אומר [דברים טז] לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים, ואם לחם עוני נקרא על שם שמאכילין אותו העני למה אמרה התורה תאכל עליו מצות לחם עוני שמאכילין אותו לעניים "כי בחפזון יצאת", ולמה קרא אותו בשם עוני דאין עניות במקום עשירות הגאולה?

אמנם פ"י הדבר, כי המצה נקרא לחם עוני הפך מצה עשירה, שכאשר יש בה שמן ודבש נקראת עשירה כי הדבר הזה מעשיר הלחם, וזה כי העני שאין לו אלא עצמו ואין לו ממון רק עצמו וגופו, והמצה גם כן כאשר אין בה רק עצם העיסה שעצמות העיסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עיסה ובזה הוי לחם עוני, ואם יש בו שאור או חמץ טעם השאור והחמץ הוא נוסף על עצם העיסה, וזה הוא יותר עשיר מן מצה עשירה כי מצה עשירה בשביל שיש בה משקה זה עשירות שלה, ואמנם עיסה שיש בה שאור או חמץ יצאה יותר מענין מצה שיש בגוף העיסה חמץ ולכך המצה היא לחם עוני.

ואולי יקשה לך מה ענין העניות אל החירות והלא שני הפכים הם החירות והעניות?

הלא דבר זה אין קשיא, כי העניות בעצמו – הוראה על הגאולה ! שאין ענין הגאולה רק שיוצא ואין לו שום צירוף אל זולתו, לא כמו העבד שאינו עומד בעצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון, לכך הדבר שיש בו עשירות – אינו עומד בעצמו רק יש לו צירוף אל קנינו ואין בזה גאולה, אבל הדבר שיש בו עניות ואין לו קנין רק עומד בעצמו שייך בו גאולה, כי אילו היה המצה

שהיא לחם עוני מורה על בני אדם שהם בני חורין, היה לך לשאול והלא אין העניות סימן חירות כלל, אבל לחם עוני הזה – הוא בא על עצם היציאה לחירות, ועצם היציאה לחירות אינו כי אם בהסתלק ענין הצירוף שלא יהיה נמצא הצטרפות כלל, וכאשר אין כאן הצטרפות – אז נמצאת גאולה, ולפיכך צוה לאכול לחם עוני שהוא המצה בליל היציאה בעבור שאין במצה רק עצם הלחם ולא יצטרף בו דבר מן שאור והוא כמו עני, כדי שלא יהיה נמצא כלל שום צירוף בלילה שבו הגאולה ואז יקנו הגאולה שהוא סלוק הצירוף, אבל מצה עשירה אינו יוצא בה בעבור כי יש למצה הזאת צירוף והוא המשקה שנתן בה ואין כאן גאולה. עכ"ל.

ודבריו הם קילורין לעינים ומאירים את כל ענין גאולת מצרים, ולענ"ד גם הוראה לחיי היומיום של כל מי שחש את גאולת מצרים, שמצות המצה מורה להשתחרר מכל תלות במשהו שהוא מחוץ לנו עצמנו, בעיקר לא בכסף שהוא ההיפך לגמרי מהוראת המצה והוא המסמל את המצה ה"עשירה", גם לא ב"כבוד" חיצוני שאין בו ממש כלל, וגם לא בתלות בבשר ודם, כי הרי הגדרת הגאולה לפי המהר"ל היא "כל דבר שיש לו צירוף למשהו אחר – זוהי עבדות!". גאולה היא רק כאשר האדם מרגיש שאין לו תלות בשום דבר גשמי שחוץ ממנו, אלא בבורא יתברך בלבד !

ולענ"ד יש לבאר בזה גם את עומק דברי אנשי כנסת הגדולה שתקנו לנו לומר בתפילה: "המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוציא את ישראל מתוכם לחירות עולם", שאין הכוונה רק לחירות לעולם, אלא לחירות מהעולם, כלומר שהוא נטע בנו את הכח להשתחרר מעולו ומהעלמו של העולם ולהיות דבוקים אך בו בחיי העוה"ב, כאמרו "ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כולכם היום".

וע"ע לקמן בביאור פסקת "את ענינו" ביאור נוסף ע"ד הרמז מהו "לחם עוני".

"הרי אני כבן שבעים שנה". ידועים דברי חז"ל שר' אליעזר בן עזריה היה שורש נשמתו של שמואל הנביא, ושמואל נפטר בגיל 52, לכן אם נוסף את 18 שנותיו של ר' אליעזר נגיע למנין 70.

ויש לזה רמז במילים "כבן שבעים שנה", שנה – ר"ת "נשמת שמואל הנביא".

"ואפילו כולנו חכמים... מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים". ויש לעיין מאי סלקא דעת שאם אנחנו חכמים אנו פטורים מסיפור יציאת מצרים?

וכפשוטו הוא משום שאם אנו חכמים אז אנו כבר יודעים וא"צ לחזור.

והנלע"ד לפרש, שכידוע שבט לוי לא השתתף בעבודות במצרים כמ"ש פרעה למשה ולאהרון "לכו לסבלותיכם" כלומר לעניני הלימוד שלכם [עיין רש"י], וא"כ לומדי התורה כלל לא התענו בעבודות והיה מקום לומר שמי שנמנה על חוגי לומדי התורה גם אם היה במצרים לא היה בעבודות וא"כ אינו חייב בסיפור יציאת מצרים, קמ"ל שכולם חייבים.

"כנגד ארבעה בנים דברה תורה". המהר"ל [גבורות ד'] מבאר שבעצם יש רק שלש דרגות בבנים.

הדרגה הראשונה היא של בן שמבין היטב את הסובב אותו, והנקודה היא כיצד הוא מגיב למה שהוא רואה, ובדרגה זו נמצאים הבן החכם והרשע, הבן הרשע מתעלם מכל צו אלוקי ורואה רק את הצד של הקושי "מה העבודה הזאת לכם?" הוא לא מבין למה צריך להתאמץ בשביל חיי נצח כי הוא לא מאמין בהם כלל, אותו רשע יהיה מוכן לעשות המון למרות שיש בהם קושי רב לדברים שהוא מוצא בהם ענין ו"שוה" להשקיע בהם, אל לא מוצא ענין "להשקיע" בדבר רוחני שנדרשת אמונה כדי להסכים להתאמץ עבורם.

לעומת זאת הבן החכם גם הוא מבין היטב שהתורה דורשת ממנו מאמץ והוא מתעניין מה הן דרישות התורה ממנו כי הוא מעוניין להשקיע בכך ולעשות את רצון ד'. עכת"ד.

ונלענ"ד שבדברי החכם – רמוזים שלשה עקרונות, שהן הן יסודות הדת ע"פ מש"כ המהר"ל בעצמו [גבורות ד' פרק מז] וז"ל שם : ג' אמונות אלו – הם יסוד הדת וכאשר חס ושלום תפול אחת מהם תפול הדת בכללה, האחת – הוא ההשגחה שהוא משגיח בתחתונים ולא כמו שאומרים המינים עזב ה' את הארץ שאם כן למה נעבוד אותו אחר שאין משגיח בתחתונים לפקוד את מעשיהם, האמונה השנית – שהכל הוא ביד ה' ואין דבר חוץ ממנו וזהו אמונת מציאות השם יתברך, כי בודאי הכל מודים במציאות השם יתברך רק שלא יאמר שאינו הכל חס ושלום ויוכל לצאת מרשותו, לכך אמונת מציאות השם יתברך שהוא הכל ואין דבר חוץ ממנו יתברך. האמונה השלישית – שידבר השם יתברך את האדם ויתן לו תורה וזהו אמונת תורה מן השמים. עכ"ל.

ונראה שהבן החכם מציין בדבריו שהוא כבר מודע לכל שלושת העקרונות הנ"ל, שכן הוא אומר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אלקינו אתכם".

ידוע ששם "הוי"ה" מראה על מציאות ד', שהוא היה הוה ויהיה, ושם "אלקינו" מראה על השגחה פרטית וההתייחסות המיוחדת שיש לו כלפי עם ישראל, כפי שידועה השאלה על דברי הרמב"ן ס"פ בא וז"ל: "כאשר יקבע האדם מזוזה בפתחו בזו אחד... כבר הודה בחידוש העולם בייחוד שמו וביציאת מצרים...". היכן מוזכרת יציאת מצרים במזוזה?

והנלע"ד שבפסוק "שמע ישראל ד' אלוקינו ד' אחד", מזכירים 3 פעמים את שם ד', והמשמעות היא ד' שהוא אלוקינו כיום עתיד להיות אחד לכל העולם. כלומר במילה "אלוקינו" נאמר שאנו הוא העם שד' בחר לנחלה לו מעבר לכל אומות העולם. והיכן בחר בנו בפעם הראשונה בהיסטוריה? במעמד הכניסה הראשונה לפרעה שם נאמר לפרעה בני בכורי ישראל שלח עמי... ולפ"ז יציאת מצרים נרמזה במילה "אלוקינו" שבפסוק הראשון.

ולכן, כשהבן החכם אומר "ד' אלוקינו", כבר הכריז על כך שהוא מכיר במציאות ד' וגם בהשגחתו.

ובדבריו מופיעה גם האמונה בנבואה שכן הוא אומר "אשר צוה... אתכם".

ולפ"ז במילותיו הקצרות כלל הבן החכם את כל שלושת עקרונות יסודות הדת, א"כ הוא מבין היטב היכן הוא נמצא בתמונה, וההתייחסות שלו היא מתוך אמונה ורצון לעשות את רצון ד'.

הדרגה השניה, כותב המהר"ל, היא של הבן התם, והוא לדעת המהר"ל, בן שאינו חותר מעצמו למאומה אך כאשר הוא רואה דבר מוזר ומשונה הוא מגיב ומתעורר לשאול מה זאת ועל מה

זאת? ולכן אנו נדרשים לעשות הרבה פעולות בליל הסדר כדי לדובב אותו לשאול ולהגיב.

הדרגה השלישית היא של הבן שאינו יודע לשאול, כלומר גם אם הוא מבחין בשינויים סביבו הוא לא מגיב ולא מתעורר כלל לשאול, ועבורו אנו צריכים לפתוח ולהסביר למרות שאין כל פניה מצדו. עכת"ד.

יוצא לפי זה, שכל השינויים שאנו עושים בליל הסדר – נועדו לבן אחד בלבד, והוא הבן התם, שמתעורר להגיב על שינויים.

וכמובן שליל הסדר בעצמו נועד לפרט לחכם מה הן המצוות, כי לדעת המהר"ל "אמור לו כהלכת הפסח" פירושו למד אותו את כל הלכות הפסח, וגם לענות לרשע כרשעתו, וכמובן לפתוח לשאינו יודע לשאול ולבאר לו לפי דעתו.

"כנגד ארבעה בנים". בפרשת בא – מוזכרות תשובות ל-3 מתוך 4 הבנים שעליהם דברה תורה. לרשע ששואל – מה העבודה הזאת לכם. לשאינו יודע לשאול – והגדת לבנך. ולתם ששואל – מה זאת?

ויש בזה כמה תמיהות:

א. מדוע כאן התורה עונה בנחת לרשע, ואמרתם זבח פסח הוא לד' וכו' בעוד שבהגדה יוצא קצפנו עליו, "אילו היה שם לא היה נגאל"?

ב. שאלת הבן התם מה זאת לא עוסקת כלל בענין ליל הסדר ועבודתו אלא בענין פטר חמור!?

ג. לאחר תשובת הבן הרשע כאן, מוזכר בתורה "ויקדו העם וישתחוו" ופרש"י על בשורת הגאולה, ביאת הארץ, והבנים

שיהיו להם. דהיינו הבן הרשע דלעיל ששואל מה העבודה הזאת לכם. ואתמהה, מדוע דוקא על הבן הזה מצאו לנכון להודות כל כך?

ועל השאלה האחרונה שמעתי מהרב נחום דיאמנט שליט"א שמכאן שהאתגר הגדול בחינוכו של הבן ה"בעייתי" יש ענין גדול המחייב דוגמא אישית ועמל רב וכדו'.

אולם נלענ"ד, [אילולי פירש"י שפירש שהשואל "מה זאת" בפרשתנו – הוא הבן התם שבהגדה], שבאמת לא שם נרמז בן זה בתורה, ושם הוא אכן ענין נפרד.

ועל הבן התם הוא שדברה התורה במלים: מה העבודה הזאת לכם, ובעל ההגדה קצר בלשונו במובן וצטט "מה זאת". וההבדל בינו לרשע הוא שהתם שואל בנחת ובתמימות מה העבודה הזאת למבוגרים (לכם), ואין בזה כל רע. ולכן אכן התורה עונה לו בנחת את התשובה לשאלתו.

וכאן גם נרמזת שאלתו של הרשע ששואל אמנם את אותה השאלה, אך בנימה עוקצנית ומזלזלת. והתורה כלל לא "עוסקת" בבן הרשע במפורש אלא מכללא, ולכן גם לא מופיעה כלל בתורה התשובה המקרה את השיניים, אלא גם היא נרמזת בתשובה לשאינו יודע לשאול [כמ"ש רש"י שם], לי ולא לו וכו'.

ובזה גם מיושבת הקושיא השלישית שה"ויקרו וישתחוו" מוסב על הבן התם, הילד בשלבי גדילתו המתעניין בתמימות האפיינית לילדים בנעשה סביבו, ועל כך הכרת התורה המיוחדת לבורא העולם.

"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". ידועה השאלה איך עונה תשובה זו לשאלת החכם?

והנלע"ד ע"פ מה שראיתי בפירושי מהר"י ונה, מחכמי תימן, על ההגדה, שכתב שהסיבה שהתורה אמרה לאכול את הפסח בסוף הסעודה היא כדי שידעו המצרים וגם אנו בני"י, שאנו אוכלים את הע"ז של המצרים לא דרך רעב וחשיבות האוכל, אלא דרך בזיון.

ולפ"ז יש מקום לומר שגם שאלת החכם לא היתה דרך בירור "מה הן המצוות וכו"?" אלא מהי מטרת כל המצוות האלה?

ותשובתנו אליו, המטרה היא לעקור ולשרש את הפחד שהמצרים נטעו בתוכנו מהאלילות של הכבש, ולכן נצטוינו לקחתו בפומבי בעשור לחודש, ולקשרו לכרעי המטה בבזיון, ולא לפחד לומר למצרים שהולכים לשחטו, ולהשאיר את העצמות מחוברות וגלויות ולהשליכן בבזיון ברחוב לאחר הפסח ושיני המצרים קהות, ובעיקר נצטוינו שגם כשאוכלים אותנו, לא אוכלים בדרך חשיבות כמשביע רעבוננו, אלא אכלהו מתוך מצב שלא יהיה כל צורך להפטיר אחריו ב"אפיקומן" (כלי אוכל נוספים) משום שכבר לא יהיה לך תיאבון.

ובזה גם ביארתי מדוע לא כתוב "אסור להפטיר אחר הפת אפיקומן", כי אין כאן איסור אלא תיאור מצב, שתאכלהו באופן כזה שלאחריו כבר לא יהיה לך רצון לאכול עוד.

ונ"ל עוד בדרך אחרת, ובהקדם יש לבאר מדוע הבן החכם מדגיש את המילה "אתכם", הרי ברור שישראל הם שנצטוו? ופירשו בזה שהילד עדיין לא בר מצוה ואינו בר חיובא, ולכן מדגיש אתכם, הגדולים.

אך נראה לבאר בזה ע"פ מש"כ הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק, שכאשר הנער קטן מפייסים אותו ללמוד במיני מתיקה וכדו' עד

שיגדל ויבין שהעיקר היא החכמה, ולא הממתק שהוא "שלא לשמה".

והנה הבן החכם מבין כל זאת והוא תמה על פשוטי העם שמקיימים את המצוות לצורך הנאתם, ושואל "מה העדות... אתכם", כלומר שאתם עושים זאת להנאת עצמכם, כדי להשיג מיני תועלות העוה"ז, ולמה לא תעבדוהו לשם השי"ת?

ועל כך עונים לו שאכן הוא צודק, ומביאים לו ראיה מהלכות הפסח, ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כלומר אין מוציאים מיני מתיקה לאחר אכילת קרבן הפסח, כלומר הפעם אין "משלמים" לנו במיני מתיקה לאחר שקיימנו את מצות אכילת הפסח, כי אנו רוצים שישאר טעם המצה בפינו, שזוהי עבודת ד' לשמה, ולא עבור מיני מתיקה.

"וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו". "ענינו – זו פרישות דרך ארץ".

המהר"ל [גבורות ד' פרק נד] שואל מדוע חכמים פירשו זאת על פרישות דרך ארץ ולא על העינוי של ישראל?

ובאר ש"ענינו" פירושו מלשון עוני, ועוני הוא משהו שחסר לאדם, כמו הכסף שחסר לעני, ואילו עינוי פירושו סבל, וכיון שכאן כתוב לשון עוני ביאורו הוא משהו שהיה חסר להם, ולכן פירשו מלשון פרישות דרך ארץ שלא היו נותנים להם לישון בבתיהם אלא בשדה. ע"ש.

ונלע"ד לפרש בדרך אפשר, שאולי ענין זה נרמז גם במצה שנקראת "לחם עוני", שאם עוני – ביאורו מחסור, הרי בתורה אשתו של האדם קרויה "לחם" והקשר האישי ביניהם קרוי "אכילה", כמ"ש אצל יוסף [בראשית לט, ו] "ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל", וברש"י שם: זו אשתו,

וכן [משלי ל, כ] " כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה
ואמרה לא פעלתי און".

וא"כ י"ל ש"לחם עוני" ביאורו "חוסר אשה", שהוא ממש ענין
פרישות דרך ארץ. ואם שגיתי אתי תלין משוגתי. והשי"ת יכפר
בעד.

"ואומר לך בדמייך חיי". המהר"ל [בגור אריה] מביא את
הפסוק "ואומר לך בדמייך חיי", שאחז"ל דם פסח ודם מילה,
שישראל נימולו בליל פסח ובזכות שתי מצוות אלו נגאלו. ומבאר
שהמילה היא סימן שהיהודי הוא עבד לד' וזהו החותם, כמ"ש
חז"ל עבד יוצא בחותם שלו בשבת, וקרבן הפסח היא עבודה,
עבודת הקרבנות, ולכן רק מי שחתום בו אות הברית יכול לעבוד
את עבודת הקרבנות. ע"ש.

וקשיא לי שגם הנשים בכלל ישראל, והרי אין להם את החותם
הזה?

והנלע"ד ברור, שאשה איננה אישיות לעצמה אלא היא חלק
ממש מבעלה כמ"ש הזוה"ק [בפרשת תזריע] שנשמה אחת היא
והתפצלה בעוה"ז לזכר ונקבה, לכן היא לא צריכה חותם כי יש
לה את זה בבעלה שהיא חלק ממנו, וכמו שיש סמל למכונית
במקום מסויים הוא מעיד על כל חלקי הרכב ולא אומרים שכל
גלגל צריך סימן וכדו'.

ובזה גם מובנת קושיית רבים מדוע במסורת ישראל אין האשה
יורשת את אביה, והוא משום שחלקה שמור עם חלק ירושת
בעלה מאביו.

ובזה גם יובן מדוע בעקבות חטא העגל כידוע הורד עדים מעליהם
ותחת אשר זכו להנצל ממיתה לאחר שאמרו נעשה ונשמע, נגזרה
עליהם מיתה מחדש, וא"כ הנשים שלא חטאו בעגל למה נגזר

עליהם מיתה? ולאמור מובן שהאשה אינה יצור בפני עצמה אלא היא חלק מהאיש ואם נגזר עליו מיתה ה"ה לצלעו.

"דצ"ך עד"ש באח"ב". נשאלתי פעם ע"י אורח בפסח, הנמנה על חוגי השמאל הישראלי, מדוע היה צורך להרוג את בכורי מצרים וגם להטביע את המצרים בים, הרי יכלו לברוח כולם בשלשת ימי האפילה של מכת החושך? ולחזק זאת טען שבחוגיהם גם "כועסים" על אסתר שבקשה עוד יום להרוג כמה שיותר גויים...

שקלתי אם לענות משום "אל תען כסיל כאוולתו" אך לבסוף הסברתי שחז"ל אומרים שמשו רבינו אמר לפרעה שבקש שיצאו כבר בלילה, שאין אנו בורחים כגנב באפלה אלא יוצאים ביד רמה, בתחושת נצחון ולא בתחושת עבד הבורח לאדוניו, וזאת מהטעם הכתוב בתורה "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", מטרת המכות לא היתה רק כדי לאלץ אותם לשחרר אותנו אלא גם כדי להענישם על התעללותם בנו.

אח"ז מצאתי מפורש כן בדברי המהר"ל [גבורות ד' פרק נח] שבזה באר מדוע על הים נקרא "היד הגדולה" ובמצרים "אצבע אלוקים", כי האצבע היא פרטית מתוך חמש האצבעות, כך היו המכות כל אחת פרטית וספציפית, משא"כ על הים הכה אותם מכה כוללת שמטרתה לחסלם טוטלית, כמו הים שהוא כללי וזאת כעונש על אשר עשו לישראל.

ועוד יש לבאר, והוא יסוד גדול בלימוד של ליל הסדר, שעשרת המכות לא נועדו רק כדי להעניש את המצרים, אלא כדי ללמדנו אמונה והשגחת ד' על כל פרט מהעולם, והרי מכת בכורות והשמדת הצבא המצרי מלמדות באופן מדהים על ידיעת ד' מיהו

בכור לאמו וגם לאביו כמ"ש "ויך כל בכור במצרים [לאמו] ראשית אונים [לאביו] באהלי חס", והדבר נכתב בתורה בפסוק "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהֵייתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי יְקַנֵּן אֱלֹהֵיכֶם".

ישנה הרצאה ממאלפת של אחי הרב ינון קלזאן שליט"א, הנקראת "רציונליות ואמונה", שהיא הרצאת חובה לכל מי שמבקש לדעת מהי הגדרת האמונה. אכמ"ל מדי בנושא, אך עיקר הנקודה היא שאמונה אין פירושה רגש או הסתברות וכדו' כפי המורגל בהמון העם אלא פירושה ידיעה אמיתית וברורה שד' הוא בורא ומשגיח על העולם. והדרך להגיע לכך היא ע"י ההתבוננות בעשרת המכות שבהם ד' מוכיח לפרעה שאמר "לא ידעתי את ד'", שמעתה יהיו לו עשר הוכחות לכך בדמות עשרת המכות. וד' גם מפנה אותנו לידיעה זו באמרו לנו בראש עשרת הדברות "אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ולא "שבראתי את העולם", כי את זה אנו יכולים וחייבים לבדוק, וזוהי מצות האמונה.

[ובענין אסתר ובקשתה מאחשורוש עוד יום של הרג... ברור הוא כמ"ש חז"ל שכולם היו מזרע עמלק ותקנו בזה את חטאו של שאול סבה של אסתר שלא קיים מצוה זו כהלכתה, וזה רמוז במגילה "ובבזה לא שלחו את (ידם), ר"ת שאול, תחת אשר חמל העם על הצאן והבקר. ואכמ"ל].

מנהג תימן לשפוך יין באצבע קמיצה

ידוע מנהגנו לשפוך את הדם באמירת "דצ"ך עד"ש באח"ב" ו"דם ואש ותימרות עשן", שלא כמנהג שאר עדות לשפוך באצבע המורה.

ונראה לי בס"ד שיש מקור למנהגנו בפרקי דר' אליעזר, וז"ל [פרקי דרבי אליעזר פרק מז]: ר' ישמעאל אומר, חמשה אצבעות של יד ימינו של המקום ברוך הוא – כולם יסוד גאולות, אצבע קטנה – הראה לנח מה לעשות בתיבה, שנ' וזה אשר תעשה אותה, אצבע שנייה לקטנה – בה הכה את מצרים, שנ' ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא, וכמה לקו באצבע עשר, אצבע שלישית לקטנה – בה כתב את הלוחות, שנ' לוחות אבן כתובים באצבע אלהים, אצבע רביעית שהיא שנייה לבוהן – בה הראה למשה מה יתנו בני ישראל פדיון נפשם, שנ' זה יתנו, הבוהן וכל היד כולה – עתיד הב"ה להכות בהם את בני עשו שהם צריו ואת בני ישמעאל שהם אויביו, שנ' תרום ירך על צריך וכל אויביך יכרתו, ר' אליעזר אומר חמשה אותיות שנכפלו בכל האותיות שבתורה כולם לסוד גאולות, כ"ף כ"ף – אברהם אבינו נגאל מאור כשדים, שנ' לך מארצך, מ"ם מ"ם – נגאל בו יצחק אבינו מיד פלשתים, שנ' לך מעמנו, נו"ן נו"ן – נגאל בו יעקב אבינו שנ' הצילני נא מיד אחי, פ"א פ"א – בו נגאלו אבותינו ממצרים, שנ' פקוד פקדתי, צד"י צד"י – בו עתיד הב"ה לגאול את ישראל משעבוד ארבע מלכיות ולאמר להם צמח צמחתי לכם, שנ' ואמרת אליו כה אמר ה' צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח. עכ"ל.

ולמדנו מזה טעם למנהג, שמכיון שמכת מצרים היתה בקמיצה, לכן אנו נוהגים לשפוך דוקא בה. ומזה תלמד שכל מנהגי אבותינו קודש ולכל דבר יש מקור בחז"ל.

שו"ר שכבר המג"א בסי' תע"ג ס"ק כח, כבר הביא את מקור המנהג לשפוך בקמיצה, מדברי הפרקי דר' אליעזר הנ"ל.

ועוד למדנו מהנ"ל שהגאולה העתידה תהיה באותיות צד"י צד"י, בשונה מגאולת מצרים שהיתה באותיות פ"א פ"א (פקוד פקדתי).

בנוסח תימן : "כשירד הקב"ה על המצרים במצרים ירדו עמו תשעת אלפים רבבות [מלאכים], מהם מלאכי אש מהם מלאכי ברד וכו'..."

והנה כשנתרגם זאת למספרים יצא המספר תשעה מליארד מלאכים(!), והשאלה היא מדוע דוקא מספר זה ולמה נועדו כ"כ הרבה מלאכים?

ומצאתי מקור נפלא לזה ברבינו בחיי [שמות פרק יג פסוק יח] וז"ל שם : וע"ד המדרש: (תנחומא בשלח א) "וחמשים עלו", אחד מחמשה, וארבעה חלקים מתו בג' ימי החשך כדי שלא יראו המצריים בפורענותן, ויש אומרים: אחד מחמשים, ויש אומרים: אחד מחמש מאות, מכאן ואילך צא וחשוב, (להלן יד, ז) "ושלשים על כלו", יש אומרים: יצאו עליהם ג' מצריים על כל אחד ואחד מישראל, ויש אומרים: שלשים, ויש אומרים: ג' מאות, ע"כ במדרש.

ובאור הענין: כי מי שאומר אחד מחמשה, א"כ היו תחלה ישראל ה' פעמים ס' רבואות שהם שלש מאות רבוא, ודעתו כי ו"שלשים על כלו", באורו, שלש מאות מצריים, "על כלו", על כל אחד ואחד מישראל, ויעלה העם תשעים אלף רבוא שיצאו המצריים עליהם. וכן מצינו במדרש: (מכילתא דרשב"י יד) כשירד הקדוש ברוך הוא למצרים ירדו תשעים אלף רבוא של מלאכי חבלה במחנה מצרים.

ומי שאמר אחד מחמשים היו ישראל ג' אלף רבוא, ודעתו כי "ושלשים", באורו: שלשים על כל אחד ואחד הרי ל' פעמים ג' אלף רבוא הם תשעים אלף רבוא.

ומי שאומר אחד מחמש מאות היו ישראל תחלה שלשים אלף רבוא, ודעתו כי "ושלשים", ג' על כל אחד ואחד והם תשעים אלף רבוא.

הרי חשבון כל החכמים מכוון שיצאו המצריים עליהם בתשעים אלף רבוא, בין למי שאומר אחד מחמשה, בין למי שאומר אחד מחמשים, בין למי שאומר אחד מחמש מאות, עם צרוף החשבון "ושלישים על כלו" לפי דעתו וסברתו של כל אחד מהם וכנגדן הוציא עליהם הקדוש ברוך הוא תשעים אלף מלאכי חבלה, זה באור המדרש הזה. עכ"ל.

כלומר, המצרים לא ידעו שנהרגו שמונים אחוז מעם ישראל במכת חושך, ולכן חשבו שמנינם הוא ששים רבוא כפול חמש דהיינו שלושה מליון גברים, ולכן תכננו לדעה אחת שעל כל יהודי יתנפלו שלוש מאות חיילים מצרים, ולפי"ז שלושה מליון כפול חמש מאות, יוצא תשעה מליארד (!) חיילים מצרים, ולכן ירד ד' עליהם בתשעה מליארד מלאכים שתפקידו של כל אחד היה להרוג חייל מצרי אחד, אבל לא נתקררה דעתו של בורא עולם ורצה להנקם בעצמו מכל חייל וחייל של מצרים.

הגע עצמך איזה פחד נפל על ישראל בשעה שראו צבא אדיר כל כך רודף אחריהם.

ולא זו בלבד, יעויין בזה"ק פרשת בשלח, שמבאר את הפסוק "לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעייתי", שלכאורה אין לו מובן. ומבאר שפרעה הרשע רתם לכל מרכבה ארבעה סוסים, שתי נקבות קדימה ואחריהן שני זכרים, וכל הדרך היו מתאווים הזכרים לנקבות והיו מיוחמים מאד, וכידוע סוס מיוחם הוא סוס מאד מסוכן, וכשקרבו לבני ישראל, הרחיק את הנקבות לאחורי המרכבה, והזניק את הסוס ורוכבו על ישראל. מה עשה הקב"ה, לקח את עמוד הענן ההולך לפניהם, שהוא משל לשכינה [רעייתי] והעביר אותו לאחור לחצוץ בין מחנה ישראל ובין המצרים, וזהו שאמר הכתוב "לסוסתי ברכבי פרעה" כמו שפרעה העביר את הסוסות הנקבות לאחורי המרכבה, כך עשיתי גם אני שהעברתי את השכינה לאחור להגן עליכם. עכת"ד.

ורואים גם כאן את עוצמת האכזריות והכח שהפעיל פרעה כדי לנצח את ישראל. לולא ד' שהיה לנו בקום עלינו אדם.

"ובמופתים - זה הדם", שנאמר "ונתתי מופתים בשמים ובארץ". לכאורה קשה מהי ההוכחה מפסוק זה ש"מופתים" זה דם?

ופשוט אצלי, שהטעות נובעת מכך שחילקו המדפיסים את הפסוק בספר יואל שהוא [יואל פרק ג, ג]: **"וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וְאֵשׁ וְתִימְרוֹת עֶשֶׂן"**, לצורך מנהג שפיכת היין במילים "דם ואש ותימרות עשן", והדפיסו אותן בשורה נפרדת ובאותיות גדולות, אך ברור שההוכחה היא מהסיפא של הפסוק ש"המופתים" הם הדם וכו'.

"פסח שהיו אבותינו אוכלים על שם מה? על שפסח ד' על בתי אבותינו במצרים".

כפשוטו הכוונה היא שדלג ד' על בתי ישראל, ולכן נקרא הקרבן והחג - פסח.

אולם מהעיון בפסוקים נראה שיש פירוש אחר, שהפסוק אומר [שמות פרק יב פסוק יג]: **"וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם וְרָאִיתִי אֶת-הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא-יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחַת בְּהַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְכָתַב שֵׁם רִשְׁי וּז"ל: וּפְסַחְתִּי - וְחַמַּלְתִּי, וְדוּמָה לוֹ (ישעיהו לא ה) פסוח והמליט. ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים, שהיו שרוים זה בתוך זה, וכן (מלכים א' יח כא)**

פוסחים על שתי הסעיפים, וכן כל הפסחים הולכים בקופצים, וכן (ישעיהו לא ה) פסוח והמליט. עכ"ל.

ובפסוק [שמות פרק יב, כז] : וְאָמַרְתָּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיקוֹק אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בְּתֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: וּתְרַגְסוּ אוֹנְקְלוֹס : וּתִימְרוּן דִּיבַח חַיִּים הוּא קֹדֶם יי דחם על בתי בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו:

הרי לנו שתרגום המילה "פסח" הוא בעיקר חמלה ורחמנות ! שהקב"ה חמל עלינו.

וכשתדקדק תמצא ששורש המילה אהבה היא – רחמנות, כמ"ש "בדחילו ורחימו" ביראה ובאהבה, יוצא שההסבר במילה פסח הוא – אהבה. וא"כ נתחדש לנו ששם החג הזה הוא "חג האהבה" שנתברר בו שד' אוהב אותנו !

"נתן לנו את ממונם". בליל הסדר יש סגולה נפלאה לבקש על הפרנסה. ומקורה הוא בדברי תרגום יונתן בו עוזיאל [בראשית פרק כז פסוק א], בעת שיצחק ברך את יעקב אבינו, וז"ל שם : וְהָוָה פָּדָה סִיב יִצְחָק וּבְהֵייוֹן עֵינָיו מִלְחָמִי, דְּכַד פְּתִיחַ אָבוּי אֲסִתְּבַל בְּפוֹרְסִיחַ יִקְרָא וְשִׁרְיִין מַהְהוּא זְמָנָא עֵינָיו לְמַכְהִי, וְקָרָא ית עֲשׂוּ בְרִיחַ רַבָּא בְּאַרְבֵּיסַר בְּנִיסָן, וְאָמַר לִיחַ : בְּרִי חָא לִילְיָא דִּין עִילְיָא מְשַׁבְּחִין לְמַאֲרֵי עֲלְמָא וְאוֹצְרֵי טְלִין מִתְּפַתְחִין בֵּיחַ וְאָמַר לִיחַ חָא נָא:

כלומר יצחק דקדק לברך את יעקב דוקא בליל הסדר כי רצה שברכתו תתקיים, מכאן למדנו, ראשית שזהו זמן המסוגל, ושנית, שיש לעשות השתדלות לפרנסה ובפרט בזמן המסוגל.

"מצה זו שאנו אוכלים". מעשה שהיה בתקופתנו.

רב בית הכנסת של חוג חתם סופר בבני ברק, היה הרב אונגר זצ"ל. 350 מתפללים היו בבית הכנסת. רובם ניצולי שואה עם מספרים כחולים על היד.

ומעשה שהיה בשנת תשל"ח. עקיבא שטיינברג, אחד ממתפללי בית הכנסת של חוג חת"ס סופר בבני ברק, היה ניצול שואה. בשנות הזעם באירופה איבד את אשתו ושישה ילדים, ונותר אדם צעיר בן 30 גלמוד וחסר כל.

בוקר אחד, בהיותו בן 60, הגיע עקיבא אל רבי בית הכנסת, הרב אונגר, כשהוא רועד מבכי: "רבי, חלום נורא חלמתי בלילה", אמר בדמע, "אך כדי לספר אותו לרב, עלי להקדים ולספר את ההיסטוריה שלי.

"הגעתי לאושוויץ בחשון תש"ה. את כל משפחתי איבדתי ביום שבו הגעתי לשם. נשלחתי מיד לעבודת פרך איזמה בבית חרושת לפחמים. בסוף היום הראשון לעבודתי שם, כשאני עדיין בתוך היממה הראשונה לרציחתם של אשתי וששת ילדי, שכבתי על הדרגש שבור ומיואש.

"לפתע חשתי נגיעה רכה בכתפי. היה זה אברך בשם ר' אריה. 'עקיבא', הוא אומר לי, 'לא למדנו היום כלום, בא נלמד משהו'.

"ר' אריה איבד באותו היום את שמונת ילדיו. הוא היה תלמיד חכם וידע גמרות בעל פה. התחלנו ללמוד יחד, ור' אריה פשוט העיר אותי לחיים. על בשרי חשתי את מובנו של הפסוק: 'כי הם חיינו... ובהם נהגה יומם ולילה'.

"ערב אחד, בחודש אדר, בשכבי על הדרגש אומר לי ר' אריה: 'עקיבא, עוד פחות מחודש פסח – איך נאכל כזית מצה? איך

נקיים 'בערב תאכלו מצות'?!", 'ר' אריה, זעקתי בייאוש, 'על מה אתה מדבר, אנחנו פה באושוויץ! היכן נשיג כאן מצה?', ממשיך עקיבא לספר לרב הקשוב.

"עקיבא, עונה לי ר' אריה במתינות, 'אל תגיד ככה, אנחנו אמנם באושוויץ, אבל הקב"ה הוא כול יכול, זהבא ליטהר מסייעין בידו'. אל תדאג, עוד נזכה לאכול כזית מצה..."

"כל אותו הלילה לא פסקו ההפגזות. מטוסי האויב הפציצו מחסני נשק. למחרת פורים, כשאנו צועדים כהרגלנו לעבודה, גלינו, ששני פצצות נפלו על מחסן החיטה. היה זה מחסן אדיר שהכיל טונות של חיטה שיועדו להזנת הצבא הגרמני. החיטה התפזרה על פני כל השטח כמו מרבד קסום של גרעינים. הדבר היה לפלא: כמה חלמנו אתמול על מעט חיטה, והנה, כל השטח מסביבנו מוצף בחיטה.

"כשחזרנו מן העבודה בשעת לילה מאוחרת, מיהרתי להתכופף ולאסוף שני חופנים, אחד עבורי ואחד עבור ר' אריה. ר' אריה היה המאושר באדם.

עקיבא מוסיף ותאר לרב אונגר כיצד מצאו אבנים, טחנו עימם את החיטים והפכו אותם לקמח. "כל לילה טחנו, עד שהגיע ה' בניסן. מיהרנו להכין את הבצק: מים, קמח, לישה מהירה, והנה, הבצק מוכן. רידדנו את המצה במהירות, ועם מסמר עשינו בה חורים. הוצאנו את הפח מן התנור בזהירות, בעזרת סמרטוט, הדבקנו עליו את הבצק, ותוך 3 דקות כבר היתה לנו מצה למהדרין. שני כזיתים הכנו לכל אחד. החבאתי את המצה מתחת לחולצה, ושבנו למחנה, כשידי צמודה לגופי, ושומרת על המצה היקרה.

"בא נעשה עסקה. אני אוכל את המצה, ואתה – תקבל את השכר"

"כשהגענו למחנה", ממשיך עקיבא לספר, "ראה אחד השומרים את תנוחתי המוזרה, וצעק: 'ז'יד, מה אתה מחביא שם?' בתנועה חדה הרחיק את ידי מגופי, ושברי מצה צנחו להם בדממה על האדמה הקפואה.

הנאצי לא הסתפק בזאת, ובמגפיו המסומרות ריסק את המצה עד דק. לקינוח הוסיף להכות את אריה במכות אדירות. "צנחתי על המצה מחוסר הכרה. כעבור ארבע דקות שבתי להכרתי. הייתי מיוסר כולי, שברי שברים, אך נזכרתי שיש מתחתי אוצר. מצה מרוסקת אמנם, אבל גם בה אפשר לקיים מצות אכילת מצה. כשכולי זב דם זחלתי לדרגש ובידי האוצר היקר", ממשיך עקיבא לספר.

"חזרתי לדרגש, וכשכולי כאוב הראיתי לר' אריה כי נותר כזית אחד בלבד. ר' אריה פרץ בבכי: 'אתה הבאת את החיטים, אתה חטפת מכות על המצה, אבל אנא, רחם עלי, איך אעבור את ליל הסדר בלי לאכול כזית מצה?'

"ר' אריה", עניתי בתקיפות, "אני מוותר לך על ארוחת הערב של מחר ושל מחרתיים, אבל המצה – חייך קודמים, אני לא מוותר!"

"ר' אריה מתחנן: 'עקיבא, אנא, תן לי את המצה, אומר אתך את כל ההגדה של פסח, מילה במילה, מהא לחמא עניא עד חד גדיא, אני מתחנן, תן לי את המצה!' "אין על מה לדבר, המצה שלי", התעקשתי.

"ואז הזדקף אריה: 'אתה יודע מה? בא נעשה עסקה. אני אוכל את המצה, ואתה – תקבל את השכר. שכר עצום של לפום צערה אגרא!' הסכמתי לעסקה. הוא אוכל והשכר – שלי.

הגיע ליל הסדר. "שבנו מן העבודה שבורים ורצוצים, 4 כוסות לא היו, מצה – בקושי פירורים של כזית, אבל מרור – היה לכולם בשפע. שכבנו יחד על הדרגש, ואמרנו את ההגדה בבכיות נוראות", מספר עקיבא.

"אני כבר לא החזקתי מעמד ונרדמתי מרוב בכי ותשישות, אך ר' אריה שאכל מצה, לא היה מסוגל להירדם מרוב התרגשות, וכי קלה היא בעיניכם, זכה הוא לאכול כזית מצה בגיא צלמוות, באושוויץ.

"לפנות בוקר החל להתפלל שחרית בהודיה עצומה ובלחש. בתפילת הלל כבר שכח היכן הוא נמצא, באמרו: 'אשר קידשנו' נתן צווחה של התרגשות ממעמקי ליבו הטהור. השומר הגרמני זינק ממקומו, הצמיד את האקדח לראשו ולחץ על ההדק. נשמתו הטהורה והמזוככת יצאה על קידוש ד', ביום טוב ראשון של פסח.

"נשברתי לרסיסים", מספר עקיבא בדמע. "ר' אריה היה הרב שלי, אבי הרוחני, הוא החזיק אותי בתוך הגהינום הנורא, כיצד אוכל לשרוד בלעדיו? הקב"ה נתן לי כוחות עצומים במשך שלושים יום נוספים. בי"ז באייר הגיעו האמריקאים. המלחמה הסתיימה. שקלתי 36 קילו. עור ועצמות. לא מצאתי עוד טעם בחיי.

" אך הקב"ה, אב הרחמים, הוא בעצמו מחיה המתים. אט אט התאוששתי. הקמתי בית בפעם השניה, ב"ה זכיתי בארבעה ילדים וכבר עשרה נכדים כן ירבו.

"אתמול בלילה, הופיע ר' אריה בחלומי, כשכולו נורא הוד"
"אתמול בלילה, 33 שנים אחרי אותו ליל סדר נורא הוד, הגיע אלי בחלום ר' אריה הקדוש, כשהוא לבוש בקיטל לבן.

"איפה אתה, ר' אריה?", זעקתי. "אני במקום שכולו אור", הוא השיב. "זכיתי להיהרג על קידוש ד'. כבר 33 שנה אני מחכה להזדמנות שיתנו לי לגשת אליך. היום לראשונה קיבלתי אישור. עקיבא, על כל המצוות שעשיתי בעולם הזה יש לי שכר אדיר, אך מצוה אחת שעשיתי פה בעולם הזה, עד היום אין לי עליה שכר: מצות אכילת מצה בליל הסדר תש"ה, כי היה הסכם בינינו, אני אוכל את המצה והשכר הולך לעקיבא.

"עקיבא, אם תוותר לי על השכר – אוכל לקבל אני את שכר המצווה האדירה הזו. אני מתחנן לפניך: אנא, וותר לי על השכר!" השבתי לו: "אריה, אתן לך כל שתבקש ממני, אבל שכר של מצווה – אני לא מוכן!". ר' אריה עזב אותי בפנים עצובות, וככה התעוררתי", מספר עקיבא לרב אונגר, ופונה אליו בשאלה: "האם עלי לוותר לו? הרי אני הוא זה שחטפתי מכות על המצה, אני הבאתי את החיטים, הסכם זה הסכם, למה עלי לוותר? מצד שני, נשמתו של אריה כל כך התחננה..."

הרב אונגר שומע את השאלה ושותק. לבסוף הוא אומר: "שאלה כזו יש לשאול צדיק מן הדור הקודם, גש לרבי ממכנובקה, יהודי קדוש של מסירות נפש ותשאל אותו".

הרבי ממכנובקה שומע את הסיפור ועונה ברכות: "מן היושר עליך לוותר!", הוא משיב לעקיבא, ומסביר: "33 שנים עברו מן הסיפור הזה, האם ניסית לחשב כמה ברכות זכית להגיד ב-33 השנים האחרונות? כמה מצוות, הנחת תפילין, שבתות, ועוד תמשיך עוד ועוד בשנות חייך. ור' אריה המסכן – כבר לא נותרו לו הזדמנויות יותר. האם לא ראוי לוותר לו על הזכות הזו?"

עקיבא שמע את דברי הרבי, והשיב מיד: "אם כך, אני מוותר על השכר". אך הרבי ממכנובקה לא מסתפק בזה: "היכנס לבית

הכנסת הסמוך, פתח את ארון הקודש, ושם, בסמוך לספרי התורה הכרו בפה מלא ובלב שלם על מחילתך".

היה זה שעת חצות הליל. עקיבא נכנס לבית הכנסת בחצות הליל ומול ספרי התורה שבארון הקודש קרא: "ריבנו של עולם, אני מוותר לר' אריה בלב שלם על השכר של אכילת מצה בפסח תש"ה".

באפיסת כוחות, שב עקיבא לביתו וצנח על מיטתו, כשהוא מותש ומלא מחשבות. באותו הלילה, שוב נדהם לראות את ר' אריה בחלום, כאשר פניו מוארות מאוד: "יישר כח, עקיבא! הויתור התקבל, אני מודה לך מעומק ליבי. בזכותך העלו אותי לכאלה מקומות. אין לי מילים להודות לך".

למחרת בבוקר שב עקיבא לרבי ממכנובקא וסיפר לו על החלום השני. בתגובה, התפרץ הרבי בבכי. "סיפרת לי על יהודי קדוש, שעבר ייסורי איוב, חי בקדושה ובטהרה, ידע ש"ס, נמצא בגן עדן במקום הכי נשגב, ושווה לו לעזוב את כל העולם הבא, לרדת פה לעולם ולהתחנן על עוד מצוה, כי שם הוא לא יכול לעשותה. ואנחנו חיים פה בעולם, ומסביבנו מתגלגלות להן מצוות, בהישג יד, ומה נאמר למעלה?! הרי יום אחד ניפגש, עם כל האפשרויות שהיו לנו. הבה ננצל כל רגע שאנו כאן כדי לחטוף מצוות".

הבה נייקר את המצוות, לא נחמיץ הזדמנויות שבאות לידינו, ונזכה לצבור באמתחתנו שקים מלאים לעולם הבא.

"זכר למקדש כהלל הזקן שאמר על מצות ומרורים
יאכלוהו". מדוע יש לכרוך את המצה עם המרור הרי המצה
מסמלת את החירות ואילו המרור את השעבוד?

מאז ומתמיד היה מקובל בידי הפירוש שכאשר האדם זוכר את
ימי עניו ומרודו הוא יותר יודע להעריך את ימי רווחתו, וזו הסיבה
שבקרבת תודה צריך להביא לחמי חמץ ומצה, חמץ על זמן
מצוקתו ומצה על זמן הצלתו.

ומצאתי ביאור נפלא במהר"ל [גבורות ד' פרק ס], שדבר זה נועד
להוציא מלבם של אפיקורסים שטענו שמהאחד לא יבא הריבוי
ולכן טענו שיש אלוהות הרבה, והתורה דוקא אומרת לכרוך מצה
ומרור יחד ללמדך שהוא המוחץ והוא הרופא. עכת"ד.

בין כוס שלישי לרביעי לא ישתה. מדוע אסור ההפסק בשתיה
בין כוסות הללו?

המהר"ל שם מבאר שבברית בין הבתרים נגזרו על אבותינו
שלושה דברים [בראשית פרק טו, יג] וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תִּדְעַ
כִּי־גֵר אֶהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה:

הראשון "גירות" כלומר תחת שלטון זר, השני "עבדות" כעבד
הנאלץ לעבוד לזולתו ומ"מ אין דרך האדון לענותו, והשלישי
"עינוי" שהרדון מענה את עבדו.

וכנגד זה תקנו חכמים ארבע כוסות כנגד ארבע לשונות של
גאולה, והוצאתי – מהשלטון הזר, והצלתי – מהעבדות, וגאלתי
– מהעינוי, ואז כאשר היו חפשיים לגמרי מהמצרים, באה לשון
הגאולה ולקחתי אתכם לי לעם – שתקבלו תורת ומצוותי.

ובזה מבאר שלא יחשוב האדם שאחר שהוא נגאל יכול הוא לעשות כרצונו ולבנות לו "עם חפשי בארצנו", אסור לנתק בין הגאולה לבין הכוס הרביעית שהיא מסמלת את היותנו עם שומר תורה ומצוות ! עכת"ד.

וחשבתי שזהו מה שאמר הכתוב [תהלים פרק קה] (מג) וַיִּצְא עַמּוֹ בְּשֵׁשׁ־יָמִים אֶת־בְּחִירָיו: (מד) וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֲמִים יִירָשׁוּ: (מה) בַּעֲבוּרָו יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרָתוֹ יִנְעֲרוּ הַלְלוּ־יָהּ: כלומר ארץ ישראל וקיבוץ גלויות מדהים שאנו זוכים לו בתקופתנו – ניתנו לנו כדי שנעשה רצונו יתברך בלבד !

בהלל: "יברך יראי ד' הקטנים עם הגדולים". נראה שאין פירושו הילדים הקטנים עם האנשים הגדולים, אלא יש יראי ד' במעלה גדולה ויש כאלה עם מעלה קטנה יותר, אלו ואלו יזכו לברכת ד'.

ואגב, אציין בזאת מהלך חדש בהבנת המושג "יראת שמים", שבידוע ישנן שתי יראות יראת העונש ויראת הרוממות, ובשתייהן ירא האדם על עצמו, אך בספר הברית לר' פנחס אליהו הורוביץ מוילנא מובא שעיקר היראה היא לחשוש לגורל כבוד ד' שלא יתחלל ! ואז היראה היא לא על עצמנו כלל ואין לנו "נגיעה" בזה אלא כולה לשם שמים בלבד. וזה חידוש נפלא.

ועוד הוסיף שתחילה יש לאהוב את ד', והיראה היא לפחד שהאהבה תשמר ולא תאבד, כמו אדם שיש לו אוהב והוא תמיד ירא שמא תתקלקל האהבה והוא יפסיד את הקשר עם אוהבו. ע"ש.

"מן המיצר קראתי י-ה". המהר"ל בפירושו על ההלל שבהגדה כותב וז"ל: מן המיצר קראתי, ובמדרש [שותר טוב תהלים קית] : בכל שם שהם קוראים אל הקדוש ברוך הוא הם נענים, קוראים באל שדי ואל שדי יברך אותך וענה אותם בשדי, אני אל שדי פרה ורבה. באלהים ה' אלהים מה תתן לי וענה אותם באלהים ותעל שועתם אל האלהים. קראוהו בשם יה מן המצר קראתי יה וענה אותם במרחב יה. עכ"ל המדרש.

פ"י כי תפלת הצדיקים נשמעה לפני הקדוש ברוך הוא עד שנתן להם בקשתם כמו שהיו קוראים, וכאשר קראו בשם יה מן המיצר היו נענים בשם יה כמו שקראו, כי בשם יה דוקא קראו, והטעם כי שם יה מרחיב בצרה כי ב"ה ה' צור עולמים, ומאחר שבשם הזה נברא העולם מרחיב בצרה כי במדריגה הזאת שממנו נברא העולם אין צרות כי הוא יתברך סדר העולם בטוב ואין חסרון בסדר הבריאה כלל, לפיכך שם זה מרחיב בצרה שלא יהיה צרה. ואין להאריך. לפיכך כתיב מן המיצר קראתי יה ענני במרחב יה: עכ"ל.

הנה בדבריו יש חידוש גדול, שבכל סוג של צרה שיש ח"ו צריך לזעוק אל ד' באותו שם שהוא מתאים לבעיה, ואז נענים.

ולפ"ז נראה לי שיוולדת שנמצאת במיצר הדוחק ללדת תקרא פסוק זה ותושע "מן המיצר [של הלידה, שירווח לעובר לצאת] קראתי י-ה – ענני במרחב [בקלות] י-ה".

מקור בתפילת שמונה עשרה למצות הבטחון

"טוב לחסות בד' מבטוח בנדיבים". בתפילת שמונה עשרה בברכת "על הצדיקים" אנו מבקשים "על הצדיקים... ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם".

נראה לי ברור שאין הכוונה שאנו מבקשים רק שנקבל שכר כמו הצדיקים, אלא הבקשה היא שנזכה להיות צדיקים כאלה שיש בהם את מדת הבטחון באמת, וממילא גם נזכה לשכר כמותם.

רק על בלעם נאמר "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", הוא רצה לחיות חיים מופקרים מחד גיסא ולזכות בחיי נצח כמו עם ישראל מאידך גיסא, אך אנו מבקשים שנזכה לחיות מתוך מדת הבטחון וברור שגם נזכה לחיי העוה"ב.

"הודו לד' כי טוב". זהו ההלל הגדול, שעליו נאמר שיש המוזגים כאן כוס חמישי, ואומרים עליו הלל זה.

מהו סודו של כוס זה? – מבואר במהר"ל [גבורות ד' פרק סה] והרי לך דבריו:

ולפיכך תקנו כוס ה' לומר עליו הלל הגדול כי אחר שתקנו חכמים ארבע כוסות נגד הגאולה כמו שהתבאר על חסדי ה', תקנו להשלים חסד ה' אשר הוא עושה עם בריותיו והוא – הקיום והפרנסה שהוא מחלק לכל העולם, והוא יותר מן הגאולה!

וכדי שיודע לך איך המזונות יותר מן הגאולה, דע שכל האברים מקבלים החיות מן הלב, ולא תוכל לומר כי זה האבר מקבל חיות מאבר אחר ואותו האבר מקבל החיות מן הלב רק כל האברים מקבלים החיות מן הלב, וכך כל הנמצאים כולם מקבלים החיות מן השם יתברך תחלה בלי אמצעי. והיינו דאמרינן בפרק קמא דברכות [י' ע"א] מה הקדוש ברוך הוא זן את העולם כך הנשמה זנה את הגוף, פ"י נותן לו קיום ולפיכך אמר שהמזונות הם מן השם יתברך, ופירוש זה כי הנמצאים כולם מקבלים החיות

מן השם יתברך תחילה בלי אמצעי, ומפני שהמזונות גם כן חיותו של אדם לכך מקבלים כל הנמצאים המזון שהוא חיות האדם ממנו יתברך.

ולפיכך אחר "שבשפלנו זכר לנו" הזכיר "נותן לחם לכל בשר" מפני שהמזון יותר גדול מן הגאולה, ואח"כ מסיים בהודו כמו שהתחיל, לומר שהכל הוא הודאה.

ומזה תדע למה תקנו כוס חמישי? – כי אחר שתקנו ארבע כוסות של גאולה – תקנו כוס חמישי נגד הפרנסה שהיא יותר מן הגאולה, רק שהוא רשות, שבלילה הזה תקנו ארבע כוסות בשביל הגאולה, אבל בודאי מצוה איכא כי כוס ה' הוא השלמת הגאולה, כי אחר שגאל אותם היה מפרנסם בכל צרכיהם והכל בכלל גאולה כמו שנתבאר למעלה. וזה ענין כוס חמישי. עכ"ל.

ולאור דבריו המאירים – נראה, שגם אנחנו שאין אנו מוזגין כוס חמישי, ראוי שנבין ונפנים בזמן קריאת שני ההללים הללו, שעד סוף הלל המצרי – זוהי הודאה אחת, על נס יציאת מצרים וגאולתנו משם.

אך ברגע שאנו מתחילים את ההלל הגדול – יש לכוין את הלב להודאה אחרת שהיא גדולה יותר מנס הגאולה! והיא ההודאה על כך שהקב"ה זן ומפרנס אותנו מתקופת היותנו במדבר במן ובשלו ועד תקופתנו שלנו כל אחד עם נסיו ונפלאותיו.

והיא הערה נפלאה לעובד ד' מאהבה.

חד גדיא. מובא בספר משלי "מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו". פירושו: מי שמתערב בנושא שאינו שייך לו,

דומה לאדם שמחזיק באזני כלב, שברור שהכלב ישכנו, לא בגלל רוע לב הכלב, אלא מפני שהוא גרם לעצמו בידים...

במוצאי ליל הסדר מקובל בהרבה קהילות ישראל לומר את הפיוט "חד גדיא", בו מסופר שאבא קנה גדי בשני זוזים, ובא החתול ואכל את הגדי ובא הכלב ונשך את החתול, ובא המקל והכה את הכלב ובאה האש ושרפה את המקל ובאו המים וכיבו את האש, ובא השור ושתה את המים ובא השוחט ושחט את השור ובא מלאך המות ושחט את השוחט, ובא הקב"ה ושחט את מלאך המות.

ונאמרו הרבה פירושים להסביר מה הקשר בין פיוט זה לליל הסדר. ובפרשת שמות נמצא ביאור יפה להסביר את הענין.

שהרי לכאורה יש קושי מוסרי עצום בסיפור זה, משום שאם נבדוק אחת לאחת נמצא שמתוך הרשימה הנ"ל חציים צודקים וחציים אינם צודקים. החתול אינו צודק שאכל את הגדי, והכלב צודק שהעניש את החתול, המקל אינו צודק להעניש את הכלב, והאש צודקת וכו'. אך לפי חשבון זה נמצא שח"ו הקב"ה לא צודק שהעניש את מלאך המות. ואיך זה יתכן שהקב"ה לא צודק?

והתשובה היא שכולם לא צודקים, כולל הכלב, מלבד הקב"ה! ומדוע גם הכלב לא צודק? משום שגם הוא לא בסדר שהתערב בענין שאינו שייך לו!

וסוד ענין זה נאמר בפרשת שמות, שהקב"ה אומר למשה: "ואני אקשה את לב פרעה". ולכאורה מה הוא אשם שהקב"ה הקשה את לבו?

על כך עונה הרמב"ם [הלכות תשובה פרק ו הלכה ה]: "והלא כתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצריים לעשות רע, ולמה נפרע מהן? ... וכן המצריים כל אחד ואחד מאותן

המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו, שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם".

כלומר, נכון שהקב"ה גזר בברית בין הבתרים "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם", אך הוא לא גזר דוקא על המצרים לעשות זאת, אלא שהם "התנדבו" לקיים גזירתו של מקום, ולא עוד אלא שעשו זאת בהידור רב לעילא ולעילא, ועל זאת יצא קצפו של הקב"ה, ולכן מנע מהם את דרך התשובה.

על כן אנו במוצאי ליל הסדר משבחים את ד' על הנהגתו הנפלאה בעולם, על כך שקנה את עם ישראל "שה פזורה ישראל" בתרי זוזי הם שני לוחות הברית, "ואתא שונרא" – זהו היצר הרע שהצליח "לאכול" ולהחטיא את ישראל, וכמו שפירש הספורנו עה"פ "וישרצו ויעצמו..." – שנטו לדרכי שרצים... כלומר קלקלו מעשיהם. ואז "אתא כלבא" – הוא פרעה, ורצה להפרע מהם, והקב"ה הענישו אע"פ שלכאורה היה צודק...

ולמדנו מזה ראשית שהקב"ה שומר על עמו ישראל ולא יתן לאיש לגעת בהם לרעה מבלי שיפרע ממנו, וגם לנו לא להתערב ולהעניש את חברינו, אלא רק להעיר בנועם ובדרך ארץ, שכן "מחזיק באזני כלב – עובר מתעבר על ריב לא לו".

ארבע כוסות וארבע אמהות

המהר"ל [גבורות ד' סוף פרק ס] כתב ש"פסח מצה ומרור" הם כנגד שלושת האבות, וארבעת הכוסות הם כנגד ארבע האמהות. ומדייק זאת מדברי המדרש שמות רבה [פרשת בא פרשה טו]: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן הה"ד (שיר השירים/ ב) קול דודי הנה זה בא כשהלך משה ואמר לישראל כך אמר לי הקדוש ברוך הוא היום אתם יוצאים בחדש האביב אמרו לו היכן הוא אמר להם הרי עומד קול דודי הנה זה בא, אמר ר' יהודה מהו מדלג על ההרים, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים שנאמר (שמות ו) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו', בזכות אבותם אני גואלם לכך כתיב מדלג על ההרים ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה'. ע"כ.

ומדייק המהר"ל שלפ"ז יהיה פירוש "מקפץ על הגבעות" – בזכות האמהות, ואלו ארבע הכוסות – כנגד זכות ארבע האמהות. עכ"ד.

ונלע"ד לפרש בס"ד לאור דבריו, איזה מכל אחת מהכוסות מכוונת כנגד איזה אחת מהאמהות וכיצד, ומהו הלימוד מכך עבורנו.

הכוס הראשונה כנגד שרה

כוס ראשונה היא הכוס של הקידוש, פירוש המילה קידוש הוא הבדלה והפרשה, כשאדם מקדש אשה הרי היא מובדלת מכל אדם ומיוחדת לבעלה בלבד, כך גם ד' הבדילנו מהאומות ובחר רק בנו להיות עמו ונחלתו.

עקרון זה אנו רואים גם אצל שרה אמנו, כאשר היא ראתה את ישמעאל מצחק בע"ז וגילוי עריות היא אמרה לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק, ולמרות התנגדותו של אברהם אמר לו ד' שמע בקולה כי היא גדולה ממך בנביאות.

המוסר השכל בשבילנו הוא שבבית היהודי יש צורך לסנן את מוצרי הצריכה שלנו ולבדוק תמיד האם הוא הולם בית יהודי או לא.

הכוס השניה כנגד רבקה

כוס שניה עליה נאמרת ההגדה שבה השתלשלות ההסטוריה היהודית, גלות מצרים והיציאה ברכוש גדול.

אצל רבקה אנו רואים שבחכמתה לא רבה עם יצחק למרות הקושי הגדול בגידול שני ילדים שאחד מהם רשע ולא ניתן לגרשו

כמו עם ישמעאל, וכאשר יצחק מעדיף לתת לו את ברכות העושר כדי שיעזור ליעקב כמו יששכר וזבולון, היא בתבונה מסבבת הכל כדי שיעקב יקח גם את הרוחניות וגם את העושר, במעמד הברכות שכידוע היה בליל הסדר, והוא זמן המסוגל לבקשה על פרנסה, וכמו שיעקב יצא ברכוש גדול, גם עם ישראל יצא ממצרים לקראת מן תורה עם רכוש גדול.

המוסר השכל הוא שאפשר בתבונה גם בזוגיות וגם עם קושי בחינוך הילדים להגיע לתובנות נכונות ולזכות גם בתורה וגם בעושר.

הכוס השלישית כנגד רחל

כוס שלישית עליה נאמרת ברכת המזון שממנה הברכה שרויה, כמקובל שנותנים מכוס זה לאשה ומכח זה מתברך הבית, כידוע המעשה עם ילתא אשתו של רב נחמן שלא נתנו לה מכוס של ברכה ושברה לו 400 חביות של יין, וכמה שאדם משקיע בשלום בית ובהתענינות אמיתית ובצרכיה של אשתו הוא מוסיף שפע לבית.

כך מצאנו גם אצל רחל שהיתה עקרת הבית ובשבילה נשא יעקב את כל שאר נשותיו, והיה אוהבה ומכבדה ביותר, ואהלו של יעקב היה באהלה של רחל.

המוסר בשכל הוא שעלינו לכבד את נשותינו מאד ולהעריך באמת את כל מה שהן עושות לנו ולילדינו, לשמח אותן בחג בקניית מתנה נאה וכדו' ולשמור מאד על הקן המשפחתי.

הכוס הרביעית כנגד לאה

כוס רביעית היא כוס ההודאה וההלל על כל נסיו ונפלאותיו עמנו, והיא נאמרת בזמן "קשה", כי כבר שתינו 3 כוסות, הזמן דוחק והילדים עייפים, ואז נבחן האדם אם הוא מודה לד' כיאות.

עקרון זה של הודאה מצאנו אצל לאה שהיא הראשונה שהודתה לבורא עולם כשנולד יהודה "הפעם אודה את ד' ", וזו האמא שלמדה אותנו להסתכל למעלה ולהרגיש שלא הכל מובן מאליו וצריך להודות ולהלל לד' על כל מעשיו.

המוסר השכל עבורנו הוא שעלינו לזכור להודות לד' על כל נפלאותיו עמנו מזמן יציאת מצרים ועד היום הזה, ודוקא בזמן של סוף ליל הסדר עם כל הקושי, אנו נבחנים האם אנו יודעים להודות כראוי לבורא העולם.

מצורף כאן לוח הבדלים למנהגי ליל הסדר כאשר מתארחים
בני תימן אצל בני אשכנז ולהיפך

טבלת הבדלי מנהגי ליל הסדר: תימן / אשכנז

אשכנז	תימן	
קידוש של ליל יו"ט	קידוש של ליל יו"ט, מוסיפים באמצע הקידוש "תרומה הבדילנו..."	קדש
נטילת ידים ללא ברכה	נטילת ידים בברכה	ורחץ
לוקחים פחות מכזית סלרי/צנון/כל ירק אחר, מטבילים במי מלח,	לוקחים כזית פטרוזיליה, מטבילים בחרוסת, ואוכלים בלא הסבה.	כרפס
בוצעים עתה את המצה האמצעית	לא בוצעים עתה את המצה	יחץ
כנ"ל	קוראים את ההגדה	מגיד
כנ"ל	נטילת ידים בברכה	רחצה
לוקחים את שתי המצות ומחצה, המצה החצויה בין שתי השלמות, מברכים "המוציא", שומטים את המצה השלישית, ומברכים "על אכילת מצה". אין מטבילים כלל,	בוצעים את המצה השניה מתוך שתיים בלבד, שומרים מחציתה לאפיקומן, מברכים על מצה ומחצה "המוציא" ו"על אכילת מצה", מטבילים בחרוסת, אוכלים כזית בזריזות	מוציא מצה
לוקחים כזית חזרת, מטבילים בחרוסת, ואוכלים בלא הסבה.	לוקחים כזית חסה מטבילים בחרוסת ואוכלים בלא הסבה.	מרור
לוקחים כזית מצה וכזית חזרת, ואוכלים בהסבה.	כורכים כזית חסה סביב כזית מצה, מטבילים בחרוסת, ואוכלים בהסבה.	כורך

<p>יש נוהגים שלא לאכול עלי ויש נוהגים לאכול, אוכלים ביצה וסעודת</p>	<p><u>אוכלים עלי</u>, ביצה, וסעודת יו"ט.</p>	<p>שולחן עורך</p>
<p>כני"ל</p>	<p>בסוף הסעודה אוכלים כזית מצה בהסבה, ברכת המזון, קוראים הלל בשמחה, ויעלה פעלנו לרצון.</p>	<p>צפון ברך הלל נרצה</p>